

שו"ת הלכה למעשה משולחן ראש בית ההוראה

במשנת מרן רבינו הגר"ש אלישיב זצוק"ל

מתי החמין נעשה מוקצה

שאלה האם החמין נעשה מוקצה בשבת זו משעה רביעית שנאסר באכילה או משעה חמישית שנאסר בהנאה.

תשובה מיד כשנאסר באכילה בשעה רביעית, נעשה מוקצה. אכן אין צריך להחמיר בסוף זמן האכילה יותר מדעת הגר"א (בשנה זו תשפ"א 04:01 לערך), ובוודאי שלעניין מוקצה אין להחמיר בזה (מרן זצלה"ה).

ואף שעוד ראוי ליתנו לבהמה ולנכרי עד תחילת שעה ששית ויש נכרים בשכנות, מכל מקום היתר זה הוא דווקא למי שיש לו בהמה שחייב במוזנותיה ומאכילה חמין או נכרי בתוך ביתו שאכן יכול לטלטלו עד סוף שעה חמישית, כמבואר במשנה ברורה (תפד, סא) שאחר סוף זמן אכילה מוטלו וכופה עליו כלי כשאין לו כותי או כלב ליתנו לו, אך מי שיש לו לא צריך דווקא לתת להם, אלא יכול אף לטלטלו לאשפה.

ואמנם בעיצומו של הפסח אסור לתת חמין במתנה לנכרי למרות שאינו מכירו ואין לו בזה טובת הנאה, שהרי לא עדיף מבהמת הפקר שאסור להאכילה חמין (שו"ע תמח, ט).

אופן כיעור החמין בשבת

שאלה מהי הדרך הראויה לביעור החמין בשבת קודש.

תשובה הטוב ביותר להשליכו לבית הכסא והרי הוא כמבוער מן העולם לגמרי, שהרי שום אדם לא יוכל ליהנות ממנו ואין צריך לפרוץ קודם שמשליכו אפילו הוא פת קשה וכיו"ב (משגיב תמה, ה).

אמנם יש המקלים להשליכו לפח אשפה שלא נמצא ברשותו (אגרות משה או"ח ג, נז) ודווקא כשיש בפח כמות אשפה מאוסה, ובפרט בזמננו שמקפידים מאד על אכילת דבר מטונף, אך מרן הגר"ש זצלה"ה לא ניחא דעתו בזה כאשר לא נפסל מאכילת כלב. אך אם אין שם אשפה שממאסה את החמין כגון שקית חדשה וכיו"ב, לא מועיל להניחו אף לדעת האגרות משה.

חמין שנתר לאחר הזמן

שאלה מה ניתן לעשות עם חמין שנתר בטעות בסלון לאחר שנעשה מוקצה.

תשובה את שיירי החמין שעל השולחן מותר לסלק, וכן לטאטא מהרצפה משום גרף של רעי. אמנם שאר החמין לא נידון כגרף של רעי ואסור לטלטלו, למרות שלא נעים לו להסב בליל הסדר מול לחם חמין סביבו אף שביטלו כעפרא דארעא, משום שגרף של

אכילת מצות בערב פסח

שאלה מתארחים במקום שאין מאפשרים להכניס חמין כלל כבר כמה ימים קודם הפסח. כיצד יוכלו לקיים סעודות שבת באכילת פת בשבת ערב פסח, שהרי אסור לאכול מצות כשרות ב"ד. האם ניתן 'להערים' ולאכול 'מצת חמין'.

תשובה אכן, חמור איסור אכילת מצה בערב פסח ופסק הרמב"ם (חמין ומצה ו, יב) "האוכל מצה בערב פסח מכים אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו", אך אין מושג 'מצת חמין' כיון שזהו תרתי דסתרי, שהרי חמין הוא היפך ממצה. ואילו היינו בטוחים ש'מצה' זו חמין ואסורה באכילה בפסח, היה מותר לאכול בערב פסח, שהרי היא אינה מצה כלל ורק שם מושאל הוא לה.

מצות אלו – אף אם כתוב על ארזיתו במפורש 'חמין' – אסור לאכול בערב פסח, כיון שבמאפיות מסוימות תהליך ייצורן כמצות פסח: יצור קמח מחיטה לא רחוצה במים וניקיון כל מערכות הכלים כל ח"י דקות, והן נמכרות בסיוטאות לחו"ל בכשרות רגילה לפסח. ולכן אף שמהראוי לא לאוכלן בפסח, אין היתר לאכול בערב פסח.

אמנם ברור הדבר שאף הנוהגים שלא לאכול מצות מראש חודש (משנה ברורה תעא, יב) מותרים באכילת מצות חמין אחר ר"ה, בשונה ממצה שנעשית שלא לשמה (מהר"ש א"פ סח"ט ז, ב) הנקראת 'מצה' גמורה שרק לא יוצא בה ידי חובה, ואסור לאכול אחר ראש חודש.

הנכון ביותר לבשל/למגן בערב שבת מצה של פסח שגודלה לא פחות מכזית, אך לא יוצאים בה ידי חובת מצה בפסח (תסא, ט). ומחמת כן מותר לאכול בערב פסח כדעת הח"י אדם (הובא בשער הציון תפד, א), ואף שלכתחילה ראוי להחמיר כהגר"א (הובא שם) ולא לאכול בערב פסח, בשעת דחק זו יכול להקל.

כמו כן לכתחילה ראוי להימנע מאכילת מצה כשרה כבר בליל שבת, לחוש לדעת האוסרים אף בלילה (אגרות משה אורח חיים א, קנה). אך בשעת דחק זו יכול לסמוך שהאיסור רק מעלות השחר (משנה ברורה תעא, יב) ולאכול מצה כשרה בלילה.

פיתות שלא שהו ח"י דקות

שאלה תהליך ייצור פיתות רגילות לא אורך ח"י דקות, עד כדי כך שיש מקומות בהם לא עוברת יותר מחצי דקה בין זמן נתינת המים לקמח ועד יציאתה מהתנור. האם עדיף לא לאוכלם בערב פסח.

תשובה למרות שנעשות במהירות רבה, כיון שמעורבים בהן אף חומרי התפחה ושומרים, בוודאי נידון כחמין גמור שניתן לאכול ב"ד.

ערב פסח שחל בשבת

שאלה האם צריכים לברך ברכה ראשונה ואחרונה לאחר שעברו מהחדר בו אכלו חמין לחדר אחר להמשך עיקר הסעודה וכן כשממשיכים הסעודה לאחר סוף זמן אכילת חמין כדין "סילקו ידיהם מן הפת".

תשובה נחשב כהמשך הסעודה ואינם צריכים לברך. ואף שהביא השולחן ערוך (או"ח קעו, ב) המנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות כל מה שמביאים או לפנייהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, וביאר המשנה ברורה (שם יד) אחר שמשכו ידיהם מן הפת שוב אין נטפלים אליו, ולכן צריכים ברכה בפני עצמם. ולכאורה בערב פסח שחל בשבת שמקפיד לא לאכול פת במקום שנכנס אליו להמשך הסעודה, וביותר לאחר סוף זמן אכילת חמין יחשב כסילק ידי מן הפת.

אכן יש לסמוך בזה על תוספות רבי יהודה החסיד (ברכות טא, ב) שהימנעות מאכילת פת מחמת איסור ולא מוכח רצון האדם להימנע, לא נידונה כסילק ידיו, ושוב אינו צריך לברך לפנייה ולאחריה על המשך הסעודה.

ועוד נראה שסוף זמן אכילת חמין לא נידון כסילק ידיו מהפת שהרי אם התחיל סעודתו קודם שעה עשירית ונמשכה סעודתו עד הלילה, פטור מלברך המוציא כדין 'פורס מפה ומקדש' (שו"ע תעא, ג) ומבאר המאמר מרדכי שהוא כהמו"א שלמרות שעבר זמן עיכול משסיים את אכילת הפת, כיון שעסוק בשתייה ופרפרת נידון כהמשך הסעודה מהבוקר. ולא אומרים שמסוף זמן אכילת חמין נידון כסילק ידיו וטעון ברכה לפנייה להמשך סעודתו (שיעורי מרן הגר"ש אלישיב – ברכות תקפא).

מקום ברכת המזון

שאלה אוכלים את הפת בחדר אחד ונכנסים לאכול את המנה העיקרית לאחר סוף זמן אכילת חמין בחדר אחר, היכן יברכו ברכת המזון.

תשובה צריכים לחזור ולברך במקום אכילת הפת, למרות שעיקר הסעודה נעשתה במקום אחר. כמבואר במשנה ברורה (תפד, ט) שהמקום השני מצטרף "לאכילה שאכל במקום הראשון, דווקא אם במקום השני אכל גם כן פת, אבל פרפרת וכסנין מצדד בפרי מגדים שאפילו כוית לא מהני".

וכיון שחזור למקום שאכל שם פת, לא צריך לחזור ולאכול פת כשחזור עם תום הסעודה למקום שברך (שיעורי מרן הגר"ש אלישיב – ברכות תקפ).

רעי נחשב רק אם לא נעים לו הטינוף והלכלוך, ולא כשמתבייש מחמת איסור הפסח או משום שמחמת זה הבית נראה מבוולגן, ולכן יודרו לבערם קודם. אמנם יכול לקרא נכרי שיבערו (משנה ברורה תמו, כא).

בדיקת חמץ

בדיקת חמץ לאור פנס

שאלה מי שאין לו נר לבדיקת חמץ, האם יכול לבדוק את החמץ לאור פנס.

תשובה יכול לבדוק ואף לברך על בדיקה לאור פנס. אמנם לכתחילה כדי שלא לשנות המנהג, ישתדל לבדוק לפחות הדר אחד לאור הנר.

ומטעם זה שאור החשמל כשר לבדיקה, לא כיבה מרן זצוק"ל בעת שבדק חמץ את האור בחדר שבדק בו חמץ, ולא חשש שהוא בכלל "שגרא בטיהרא מאי מהניא" (נר במקום מואר, מה תועלת יש בו).

ימושמש בכיסו וייפטר מבדיקה

שאלה מתקשה לבדוק לאור הנר בתוך הארונות ובכיסו הבגדים, מחשש שתפרוץ דליקה.

תשובה אם ממושמש בידו בתוך הכיס ומרגיש שאין שם מאומה, נחשב למקום הבדוק ואין צריך לבדוק שם בנר. וכן כל מקום שממושמש בידיו ועל ידי כך יודע בוודאות שאין שם חמץ, נחשב לבדיקה. וכבר נזכר כן בדעת תורה למהרש"ם לגבי כיסים והוכיח זאת מהמו"א (ת"א).

בדיקת ארונות מטבח

שאלה ארון מטבח שניקוהו לפסח, האם צריך לשוב ולבדוקו עם נר קודם שמחזיר הכלים.

תשובה הואיל ושטפו אותו, הרי הוא נחשב כמקום שאין מכניסים בו חמץ, ואין צריך לבדוקו כלל.

בדיקת רצפה לאחר שטיפה

שאלה בית ששטפו בו הרצפות בספונג'ה, נפטר מבדיקת חמץ. ושמעתי מרבינו זיע"א כי בימינו ששופטים ומנקים כל מקום, ואין חריצים ברצפה שיש לחשוש שנפל שם חמץ, כמעט ואין מה שצריך לבדוק.

תשובה היוצא מהנ"ל כי עיקר מצות הבדיקה הוא לילך בין החדרים ולברר עם בני הבית אם אכן נוקה כל מקום שיכול להיכנס בו חמץ – האם נשטפו כל הרצפות בבית, האם נוקו כל הארונות במטלית לחה, ומיששו ובדקו שלא נשארו פיורורים בעומק המדפים וכיו"ב. יעבור בהדרי הבית ויבחן וישאל על כל מקום

שיכול להיכנס שם חמץ, האם אכן נוקה מחמץ כראות. **שאלה** מה הדין אם לא היתה כוונתו בשעת הניקיון לבדיקת חמץ. האם גם אז יחשב כמקום הבדוק. **תשובה** כן, כיון שאם היה שם חמץ, היה מסירו ומיששו ובדק בביסודיות כל מקום. ולאחר מכן נשמר המקום מחמץ, ושוב אינו צריך בדיקה כדי "מקום שאין מכניסים בו חמץ".

הצנעת הפתיתים בימינו - חיוב

העולה מן הדברים כי המנקה את ביתו היטב בכל מקום שיש חשש שנכנס בו חמץ, חיוב מדינא הוא להצניע את עשרת הפתיתים ברחבי הבית, כדי שלא להיכשל בברכה לבטלה.

כיון שבימינו לאחר ששופטים את כל הבית קודם אור ל"ד נמצא הבית בדוק. ודווקא בימיהם לא היה די בכבוד הבית, משום שהיו חורים וסדקים בקרקע הבית וחששו שנכנס שם חמץ, אך היום אין חורים וסדקים בין הרצפות, וכל מה ששייך הוא בארונות, וגם שם זה לא מצוי, וממילא יש חשש שבכדאי גוונא ברכתו לבטלה.

ולכן בימינו מה שמנחים פתיתי חמץ קודם הבדיקה, אינו רק 'מנהג בעלמא' אלא 'חיוב'. וכפי שכתב שער הציון (ת"א, י"ב) בשם העמק הלכה.

מי מצניע הפתיתים

שאלה האם יש עניין שדווקא אחר יצניע הפתיתים, והבודק ישוב ויחפש אחריהם?

תשובה גם הבודק יכול להניח הפתיתים בעצמו. ואין הבדל בין אם הוא יודע היכן הפתיתים, לבין אם עומד לידו מצניע הפתיתים, שיכול לשואלו בכל רגע.

ואמנם אנב מה שמבערם מהבית שהולך ומחפש החמץ ברחבי הבית, היא גופא הבדיקה.

לצאת ידי חובה בשטיפת הרצפה

שאלה מצוי בבתיים רבים שבתחילת הלילה עסוקים בשטיפת הבית, האם יכול להחשיב זאת כתחילת הבדיקה, שהרי מדינא יש להודרו ולבדוק בתחילת הלילה.

תשובה השטיפה היא הבדיקה, ויכול להמשיך השטיפה בתחילת ליל י"ד, ובה מקיים תקנת הז"ל אור לארבעה עשר בודקין את החמץ.

ברכה על שטיפת הרצפות

שאלה האם ניקוי הכיסים והרצפות נחשב כבדיקה ממוש, או שעל ידי כך נפטר מבדיקה כמקום שאין מכניסים בו חמץ.

תשובה השטיפה עצמה היא בדיקה. **שאלה** האם יוכל לברך על שטיפה זו כבדיקה, כגון

שאין לו אלא לבדוק הכיסים וקודם שממוש בידיו, יוכל לברך על ביעור חמץ.

תשובה כשאין לו פתיתים להצניע, יוכל לברך קודם השטיפה.

שטיפה ע"י נכרי

שאלה אכן מי שסומך על השטיפה לפטור מבדיקה, יש לו להחמיר שלא לעשות השטיפה על ידי נכרי, שהרי לא יכול לבדוק את החמץ תחתיו ואינו נאמן לומר שהמקום נקי.

תשובה ומה שכתב השערי תשובה (ת"ד) "לכן מקילין המוני עם לבדוק דרך העברה בעלמא, לפי שמתחילה רוחצין ומנקין הכל היטב. ואפילו רוחצין ומנקין על ידי נכרי מסתברא דנאמנים, דאנקיותא קפדי ולא מרעי נפשייהו", שמעתי מרבינו זיע"א כי הנאמנות במקרה זה היא דווקא כשהישראל נכנס ויוצא, ואימתו עליו.

כזית בפתיתים

שאלה להאמור שאין חיוב בדיקה במקום שנשטף היטב ומברך על חיפוש הפתיתים, האם צריך להקפיד שיהיה כזית בכל אחד מן הפתיתים, לצאת ידי הסוברים שאין חיוב בדיקה בפחות מכזית.

תשובה אינו חובה, כיון שלא פלוג רבנן. וכשהבית אינו בדוק, חייבו חכמים לבדוק אע"פ שיודע שאין בו כזית חמץ.

אכן במקום שנשטף היטב והגיעו לכל מקום במושמש היד, ישתדל שיהא לכל הפחות באחד מהפתיתים כזית.

לכאורה אם בצירוף כל הפתיתים יחד ישנו כזית, די בזה וכבר חייב לבערם, כנפסק בשו"ע (תמ"ב, ה) שחייב לבער שני חצאי כזית הנמצאים בבית אחד, מחשש שיחברם לאחד, ונמצא כזית שלם.

דין זה לא שייך בפירורים יבשים אלא רק בבצק, כמבואר בשער הציון בשם המהר"ל (ת"ס, ט"ז). וכן הוכיח החזו"א (ק"ב, ה) מבואר הגר"א שבפירורים לא חוששים שיקבצו.

לא מצא כל הפתיתים

שאלה הצניע עשרה פתיתים ומצא רק תשעה, ובאותו שאבד אין כזית. האם חייב לחזור ולבדוק עד שימצא את העשירי.

תשובה כל מה שצריך לחזור אחריו (ת"ט, א) הוא דווקא כשיש חיוב לבער, אך בפחות מכזית שאין חיוב לבער, אינו חיוב כל כך להתאמץ ולחזור אחריו, כיון שבאיסור "בל יראה" אין אומרים הצי שיעור אסור מן התורה כמבואר בשאגת אריה.

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת הגאון הצדיק רבי ארי-ה לייב ב"ר בנימין בנייש לוין זצ"ל נלב"ע ט' ניסן תשכ"ט

בית הוראה הכללי ירושלים
מוקד ההלכה שע"י בית ההוראה 0722-133-466
Beithorah.co.il
ניתן למכור חמץ אצל הרב שליט"א בירושלים ובפ"ת בשעות הקבועות לפרטים - שלווחה 4
לתרומה להנצחה בגיליון ולקמחא דפסחא באמצעות בקופת בית הוראה הכללי ירושלים שע"י גמון ציוני הלכה
ניתן לשלוח שאלות וכן לקבל העלון מדי שבוע בדוא"ל: Beithorah@gmail.com